

בי נשבעתי נאום ה'

וַיִּקְרָא מֶלֶאךָ ה' אֶל אַבְרָהָם שְׁנִית מִן הַשָּׁמַיִם: וַיֹּאמֶר בִּי נִשְׁבַּעְתִּי נְאֻם ה' כִּי יֵעָן אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת הַדָּבָר הַזֶּה וְלֹא חֲשַׁכְתָּ אֶת בֶּןְךָ אֶת יַחֲזִיקֶךָ: כִּי בְרַךְ אֲבִירְךָ וְהִרְבָּה אֲרֻכָּה אֶת זֶרְעֶךָ כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכָחוּל אֲשֶׁר עַל שָׁפַת הַיָּם וַיִּרֶשׁ זֶרְעֶךָ אֶת שְׁעַר אֵיבָיו: וְהִתְבָּרְכוּ בְּזֶרְעֶךָ כָּל גּוֹי הָאָרֶץ עֲקֵב אֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ בְּקִלִּי: (בראשית כב טו-יח פרשת וירא).¹

בראשית רבה נו יא פרשת וירא – לא עוד ניסיונות

"ויקרא מלאך ה' שנית ויאמר בי נשבעתי", מה צורך לשבועה זו? אמר לו²: הישבע לי שאין אתה מנסה אותי עוד מעתה ולא את יצחק בני. משל לאחד ששבר את אגינו שבולת נהר והקפיץ גם בנו עמו.³ דבר אחר: מה צורך לשבועה זו? רבי חמא ב"ר חנינא: אמר לו: הישבע לי שאין אתה מנסה אותי עוד מעתה. משל למלך שהיה נשוי למטרונה ילדה ממנו בן ראשון וגרשה,⁴ שני וגרשה, שלישי וגרשה, וכיון שילדה ממנו בן עשירי נתכנסו כולם ואמרו לו הישבע לנו שאין אתה מגרש את אמנו מעתה.⁵ כך, כיון שנתנסה אברהם אבינו ניסיון עשירי, אמר לו: הישבע לי שאין אתה מנסה אותי עוד מעתה. א"ר חנני: כי יען אשר עשית את הדבר הזה - ניסיון עשירי הוא.⁶

במדבר רבה יז ב פרשת שלח – ייסורי איוב

... באותה שעה אמר אברהם: איני זז מכאן עד שתשבע לי שאין אתה מנסה אותי עוד לעולם, שאם חס וחלילה לא הייתי שומע לך - אבדתני כל אשר יגעתי מימי. אמר לו הקב"ה: חייך כך הוא, ונשבע שלא ינסנו עוד, שנאמר: "ויאמר בי נשבעתי נאום ה'". אמר לו הקב"ה: יסורין קשים וניסיונות אחרים היו ראויין לבוא על אברהם ואינן באין. ואלו הן היסורים? אותן שבאו על איוב היו ראויין לבוא על אברהם, שכן הוא נסמך לפרשה: "ויהיה אחרי הדברים האלה את עוץ בכורו וכו'".⁷

שמות רבה ו ד פרשת וארא – קניית שדה מערת המכפלה

"וארא אל אברהם" [שמות ו ג-ח], אמר לו הקב"ה למשה: חבל על דאבדין ולא משתכחין. הרבה פעמים נגליתי על אברהם יצחק ויעקב ... ולא הרהרו אחר מדותי. אמרתי לאברהם: "קום הִתְהַלֵּךְ בָּאָרֶץ לְאַרְכָּה וּלְרַחֲבָה כִּי לָךְ אֶתְנַנָּה" (בראשית יג יז), בקש לקבור שרה ולא מצא עד שקנה בדמים ולא הרהר אחר מדותי.⁸

¹ ככה מסתיימת בהדרגה פרשת העקדה ונשארה מהדהדת הבטחת "בי נשבעתי" של הקב"ה לאברהם. ראו שימוש במטבע לשון זו בישיעיהו מה כג לצדקה ולטובה ולהבדיל בירמיהו כב ה, מט יג לחורבן ורעה. גם בדרשות חז"ל לא חסר שימוש במטבע לשון זו בנושאים שונים, ראו למשל במכילתא דרבי ישמעאל בשלח - מסכתא דשירה פרשה ה, ומכילתא דרבי שמעון בר יוחאי שמות טו ה, בהקשר לקריעת ים סוף, מסכת שמחות א ה, כלה רבתי ג א על יום המיתה ועוד. אבל אנחנו מבקשים להתמקד ב"בי נשבעתי" החותם את פרשת העקדה. מה פשר הבטחה זו לאברהם (וליצחק?) ולצאצאיהם לדורותיהם, אימתי התקיימה?
² אברהם לקב"ה.

³ שבר או שמר או שָׁוַר – קטע קשה במדרש וגם "אגינן" לא ברור מהו. אבל בשורה התחתונה נראה שאירע לאיש ולבנו אסון בנהר כגון שנשברה סירתם. ראו המדרשים שאחד העיכובים של השטן בדרך לעקידה היה נהר של מים.
⁴ וחזר ולקחה ומכאן הבן הדני. וכך בכל שאר הבנים.

⁵ ראו בבראשית רבה עא ב שיעקב ביקש לגרש את לאה משום שרימתה אותו, והבנים הם שהצילו את הנישואין: "כיון שראה אבינו יעקב מעשים שרימה לאה באחותה נתן דעתו לגרשה. וכיון שפקדה הקב"ה בבנים, אמר: לאמן של אלו אני מגרש?".

⁶ הזעקה הגדולה של אברהם בעקבות ניסיון העקדה היא: לא עוד ניסיונות, ריבונו של עולם!! ובלשון תנחומא להלן: "באותה שעה אמר אברהם לפני הקב"ה: רבון העולמים, אדם מנסה לחברו שאינו יודע מה בלבו, אבל אתה שאתה יודע מה הלבבות והכליות יועצות אתה צריך לעשות בי כן?". ראו גם קטעי מדרשים - גניזה (מאן) עמוד סז: "אמר לפניו: הואיל ועמדתי על שעה זו, כל יום ויום אל תנסיני בדבר זה ולא בדבר אחר. מיד נשבע לו הקב"ה, שנאמר: ויאמר בי נשבעתי נאום ה' (שם, ט"ז). אמר לו מלאך לאברהם: חזר לאחורך. חזר לאחוריו, והראהו איל, שנאמר: וישא אברהם את עיניו וירא וגו' (שם, ג'). האמנם לא עוד ניסיונות לאברהם וצאצאיו?

⁷ מדרש קצר זה (שבנוי מן הסתם על בראשית רבה ה"ל) מציין במפורש ש"בי נשבעתי" של הקב"ה אכן היה שהקב"ה שוב לא ינסה את אברהם ולא יביא עליו ייסורים נוספים. אבל היו כאלה "בקנה" ומה נעשה איתם? כאן מכניס המדרש את דמותו של איוב כממשיכו של אברהם וכמי שקיבל את מנת הניסיונות והייסורים שעוד נכוונו לאברהם, אבל נדחו בגלל שבועת הקב"ה והושמו על איוב. וכבר הרחבנו בנושא זה בדברינו [מה לאיוב בפרשת השבוע](#)

⁸ רוב מכריע של הפרשנים והמדרשים מסכים שהעקדה היא הניסיון העשירי החותם את שרשרת הניסיונות של אברהם. ראו דברינו [עשרה ניסיונות נתנסה אברהם אבינו](#) בפרשה זו. העקידה לשיטתם היא השיא ולא לחינם אומר הקב"ה לאברהם בעקידה: "עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה". אבל בפשט המקרא, במדרש בראשית רבה זה, ובפירוש רבינו יונה למשנה אבות ה ג, קניית מערת שדה המכפלה היא הניסיון האחרון, אחרי ניסיון העקדה! אולי גם קשה לא פחות ממנו. לנהל מ"מ עיקש עם תושבי הארץ שמוכנים לתת לאברהם את כל הכבוד שבעולם, רק לא פיסת קרקע לקבור את מתו, רק לא אחיזה בארץ שהובטחה לו, ובה בעת לנהל שיח

שמות רבה מד' פרשת כי תשא – חטא העגל

מהו "אשר נשבעת להם בד'?", חזקיה ורבי ר' יהושע בן לוי.⁹ חזקיה אמר: אמר משה: אילו בשמים ובארץ נשבעת לאבותם, יפה אתה עושה להם שהיית אתה מכלה את בניהם. למה? כשם שהשמים והארץ בטלים אף השבועה שלהם עוברת.¹⁰ ריבון העולם, לא "בד'" נשבעת לאבותם שאין אתה מכלה את בניהם? לא אמרת לאברהם (בראשית כב) "בי נשבעתי"? - מהו "בי נשבעתי"? אמר הקב"ה לאברהם: כשם שאני חי וקיים לעולם ולעולמי עולמים, כך שבועתי קיימת לעולם ולעולמי עולמים. הוי: יפה אמר משה, כשאמר "אשר נשבעת להם בד'" - בעבור קדושת שמך עשה ולא תחלל שמך.¹¹

ספרי במדבר קלד פרשת פינחס – משה מתחנן להיכנס לארץ

"אֲתָה תַחֲלוֹתְךָ" (דברים ג כד)¹² - אתה החלתה את השבועה.¹³ כתבת בתורה "זובח לאלהים יחרס וגו'" (שמות כב יט) ובניך עבדו עבודה זרה ובקשתי עליהן רחמים וסלחת! - "אתה החילות את השבועה". "את גדלך" - זו מדת טובך, שנאמר: "ועתה יגדל נא כח ה'" (במדבר יד יז).¹⁴ "ואת ידך" - זו ימינך שפשוטה לכל באי העולם, שנאמר: "ימינך ה' נאדרי בכח" (שמות טו ו), ואומר: "כי ימינך זרועך ואור פניך" (תהלים מד ד), ואומר: "בי נשבעתי יצא מפי צדקה דבר ולא ישוב" (ישעיה מה כג). "החזקה" - שאתה כובש ברחמים את מדת הדין, שנאמר: "מי אל כמוך נושא עון ועובר על פשע", ואומר: "ישוב ירחמנו יכבוש עונותינו... תתן אמת ליעקב" (מיכה ז יח - כ).¹⁵ "אשר מי אל בשמים ובארץ" - שלא כמדת בשר ודם מדת המקום. מדת בשר ודם הגדול מחבירו מבטל גזירת חבירו. אבל אתה, מי יכול למחות על ידך? וכן הוא אומר: "והוא באחד ומי ישיבנו וגו'" (איוב כג יג).¹⁶

איכה רבה (בבור) פרשה א – חורבן הבית

... "נֶאֱמַר חֲלוֹתִי הִיא שְׁנוֹת יָמַי עָלָיו" (תהלים עז יא),¹⁷ א"ר אלכסנדראי: על שלא חלינו פניך בתשובה, נשתנית ימין. א"ר שמואל בר נחמני: על שעבדו עבודה זרה, נשתנית ימין. א"ר סימון: נתחללה אותה השבועה שנשבעת לאותו זקן, שאמר "בי נשבעתי נאם ה'" (בראשית כב טז), ונשתנית ימין.¹⁸

פנימי סמוי ושקט עם הקב"ה: למה אני צריך לעבור את כל הסאגה הזו? איה כל הבטחותיך ריבוננו של עולם? ואברהם לא מהרהר אחר מידותיו של הקב"ה ומבין שאחרי כל ההבטחות והשבועות, רק במעשים ובהשתדלות עצומה תיקנה הארץ. לעניינינו, האם ניסיון קניית חלקת אדמה בארץ ישראל הוא היוצא מן הכלל ואינו כלול בהבטחת הקב"ה שלא יהיו עוד ניסיונות?

⁹ שלוש דעות. ואנו נתמקד בשיטתו של חזקיה.
¹⁰ ראו ישעיהו נא ו: "כִּי שָׁמַיִם כָּעָשָׁן נִמְלְחוּ וְהָאָרֶץ כַּבְּגֵד תִּבְלָה" - בסיפור על אלעזר בן דורדיא בגמרא עבודה זרה יז ע"א; וכמו כן בדרשה על [הבל השבת](#) (קהלת רבה א א, דברינו בפרשת בראשית). אך מנגד, מביטח הנביא ישעיהו (סו כב): "כִּי כֹאֲשֶׁר הָשָׁמַיִם הִחְדָּשִׁים וְהָאָרֶץ הִחְדָּשָׁה אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עִמָּדִים לְפָנַי נָאֵם ה' כֵּן יַעֲמִד זֶרְעֲכֶם וְשִׁמְכֶם".
¹¹ האבות נזכרים לא מעט בתהליך יציאת מצרים, במקרא ובמדרש, כולל הנזיפה למשה בראש פרשת וירא: "חבל על דאבדין ולא משתכחין". וכאן, בחטא העגל מזכיר משה לקב"ה את השבועה לאבות, בראשה השבועה "בי נשבעתי" לאברהם. אילו נשבעת לאברהם בשמים ובארץ, טוען משה כלפי שמיא, אזי יש לך צידוק לבטל את השבועה ("יפה אתה עושה"), שהרי גם השמים והארץ עתידים ליבטל, אבל נשבעת "בד'", היינו בשמך ואת זה אינך יכול לבטל! ונראה שאפשר להוסיף מדרש זה לדף [סיניגוריות על חטא העגל](#) בפרשת כי תשא.

¹² ראו הפסוק המלא שם בראש פרשת ואתחנן: "אֲדֹנָי ה' אֲתָה תַחֲלוֹת לְהִרְאוֹת אֶת עֲבָדְךָ אֶת גְּדֻלָּתְךָ וְאֶת יְדֵי הַחֲזָקָה אֲשֶׁר מִי אֵל בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה כְּמַעֲשֶׂיךָ וְכַגְבוּרֹתֶיךָ". הדרשן מפרק את הפסוק ודורש להלן כל קטע ועל מילה.

¹³ החלשת, עשית את השבועה חולה.

¹⁴ שימו לב איך בשרשרת האירועים והפסוקים השזורים בדרשה זו, נכנס גם חטא המרגלים.

¹⁵ בפסוקים אלה אנו חותמים את הפטרת שבת שובה מספר הושע. כדאי לקרוא את הפסוקים בספר מיכה שם במקור.

¹⁶ מסניגוריות משה על חטא העגל ותפילתו: "שוב מחרון אפך והינחם על הרעה לעמך", הגענו לתחוננו הוא להיכנס לארץ. ראו דברינו [תחוננו משה](#) בפרשת ואתחנן. וכאן לא נזכר "בי נשבעתי" של אברהם בעקדה, ובא לעזרתנו "בי נשבעתי" של ישעיהו. אפשר שאינו דומה דינו של ציבור (בעגל) לדינו של יחיד (בבקשה להיכנס לארץ). כאשר הקב"ה מבקש לכלות את העם כולו ("הרף ממני ואשמידם"), שהם בני אברהם, יצחק ויעקב, שולף משה את "בי נשבעתי" של העקדה. אך בדינו האישי ובענוותנותו, לא חשב משה שבקשתו להיכנס לארץ היא בכלל השבועה לאברהם בעקדה. אך שימו לב איך פותח המדרש, לא בקיום שבועה אלא אדרבא, בחילולה או החלשתה. סלחת לעם שזבח לאלהים אחרים למרות החרם (שהוא לשון שבועה קשה), טוען משה, אז כעת תסלח גם לי (שאני הוא שגרמתי לך לסלוח לעם). בין כך ובין כך, לעניינינו, נראה שבין ביחיד, בין ברבים, עמדו צאצאיו של אברהם אבינו בניסיונות ובייסורים. אז מה נותר מדרשת "בי נשבעתי"?

¹⁷ המפרשים מסבירים שמשורר תהלים מביע כאן את געגועיו לשנות עליון - לשנים הטובות בהם נראה ימינו וכוחו של הקב"ה בעולם. ראו פסוקי החורבן שם: "הָלְעוּלָמִים יָזַח אֲדֹנָי וְלֹא יִסֵּף לְרַצּוֹת עוֹד: הָאֶפֶס לְנֶצַח חֲסָדוֹ גָּמַר אֲמָר לְדֹר וָדֹר: הִשְׁכַּח חַנוּת אֵל אִם קָפַץ בְּאֵף רַחֲמָיו סֵלָה:"

¹⁸ שום הבטחה, גם שבועה, אינם בלתי מותנים. כאשר העם חוטא ולא מקיים את חלקו בשבועה (ראו להלן את ההשבעה ההדדית בין אברהם לקב"ה), ממילא גם "בי נשבעתי" של הקב"ה מחולל ובטל. וכך אירע בחורבן בית ראשון ובית שני. ראו דברינו [עבד שמכור רבו](#) בתשעה באב. אז מה יישאר מההבטחה של "בי נשבעתי"? האמנם בטל רישומה של העקדה לאחר החורבן? לאן מכאן?

ויקרא רבה כט ט פרשת אמור – בחודש השביעי

"בחדש השביעי" - ... ר' ברכיה היה קורא לו: חודש של השבועה. חודש שבו נשבע הקב"ה לאבינו אברהם "שאני גואל את בניך", זהו שכתוב: "ויאמר בי נשבעתי נאם ה' " (בראשית כב טז). מה צורך היה לשבועה זו? רבי בבי בר אבא בשם ר' יוחנן: אמר אברהם לפני הקב"ה: ריבון העולמים, גלוי וידוע לפני כסא כבודך שבשעה שאמרת לי: "קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק", היה לי להשיבך ולומר לך: אתמול אמרת לי "כי ביצחק יקרא לך זרע" והיום אתה אומר לי "קח נא את בנך... והעלהו לעולה"! אלא כשם שהיה לי להשיבך ולא השבתך, כך בשעה שבניו של יצחק באין לידי עבירות ומעשים רעים, תזכור להם עקידתו של יצחק אביהם ותכפר להם.¹⁹

תנחומא פרשת וירא סימן כג – אני דן אותם בראש השנה

באותה שעה אמר אברהם לפני הקב"ה: ריבון העולמים, אדם מנסה לחברו שאינו יודע מה בלבו. אבל אתה שאתה יודע מה הלבבות והכליות יועצות, אתה צריך לעשות בי כן? אמר לו: "כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה". מיד פתח הקב"ה את הרקיע ואת הערפל: "ויאמר בי נשבעתי נאם ה' ". אמר לו: אתה נשבעת ואני נשבעתי שלא ארד מן המזבח עד שאומר כל מה שאני צריך.²⁰ אמר לו: אמור. - לא כך אמרת לי "ספור הכוכבים אם תוכל לספור אותם כה יהיה זרעך"? אמר לו: הן. אמר לו: ממי? אמר לו: מיצחק. אמר לו: כשם שהיה בלבי מה להשיבך ולומר לך: אתמול אמרת לי "כי ביצחק יקרא לך זרע", עכשיו אתה אומר לי "העלהו שם לעולה", וכבשתי את יצרי ולא השבתך, כך כשיהיו בניו של יצחק חוטאים ונכנסין לצרה תהא נזכר להן עקדתו של יצחק ותחשוב לפניך כאילו אפרו צבור על גבי המזבח ותסלח להן ותפדם מצרתן.²¹ אמר לו הקב"ה: אתה אמרת את שלך ואומר אני את שלי. עתידין בניו של יצחק לחטוא לפני ואני דן אותם בראש השנה.²² אלא אם מבקשין שאחפש להן זכות ואזכור להן עקידת יצחק, יהיו תוקעין לפני בשופר של זה. אמר לו: ומה הוא השופר? אמר לו: חזור לאחורריך. מיד: "וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל אחר נאחז בסבך בקרניו", זה אחד מעשרה דברים שנבראו בין השמשות. "נאחז בסבך בקרניו", אמר לו הקב"ה: יהיו תוקעין לפני בקרן איל ואושיעם ואפדם מעונותיהם. והוא שדוד משבח "וקרן ישעי משגבי ומנוס" (תהלים יח).²³

הדר זקנים בראשית כב יד פרשת וירא – יתקנו בשופר ואזכור העקידה

מדרש אגדה ... אדם מנסה את חברו שאינו יודע מה שבלבו. אמנם אתה ריבונו של עולם, יודע אתה הלבבות ואינך צריך לעשות כן לנסות. אמר לו: כי עתה ידעתי אך להודיע טבעך בעולם מיראתך עשיתי כן.

¹⁹ כך גם בפסיקתא דרב כהנא פסקא כג - ראש השנה, שמסיים: "כשם שהיה בלבי להשיבך וכבשתי את יצרי ולא השיבתיך, כך בשעה שיהיו בניו של יצחק באין לידי עבירות ומעשים רעים, תהי נזכר לפניך ולהם עקידת אביהם ומתמלא עליהם רחמים ומרחם עליהם והופך להם מידת הדין למידת רחמים. אימתי? בחדש השביעי (ויקרא כג: כד)". שאלנו במדרש הקודם: לאחר החורבן, מה יהיה עם ההבטחה "בי נשבעתי"? כאן עושה המדרש קפיצה קוונטית גדולה! את ההבטחה הגדולה של מדרש בראשית רבה שבעקבות העקדה, שוב לא יעמיד הקב"ה את צאצאיו של אברהם בניסיון "הישבע לי שאין אתה מנסה אותי עוד מעתה", אי אפשר לקיים ללא כל תנאי. אין חיים ללא חשבון והישענות מוחלטת על זכות אבות. בא מדרש ויקרא רבה והופך את "בי נשבעתי" לחודש השביעי - לחודש של השבועה, לחודש בו תתקיים שבועת הקב"ה לאברהם, שנה בשנה. כפרה מתמדת זו תיתן קיום לאורך זמן וממילא תתקיים גם ההבטחה של שמות רבה "שאין אתה מכלה את בניהם".

²⁰ מדרש זה מפתח ומעצים את הדיאלוג שבין אברהם לקב"ה ומעטר את כל הדרשה באמצעים ספרותיים נאים. הנה כאן כדוגמא, הדיבור של אברהם עם הקב"ה, כשווה עם שווה: אתה נשבעת - גם לי יש שבועה, אתה אמרת - גם לי יש מה לומר.

²¹ על אפרו של יצחק אם הוא עניין סמלי או ממשי, ראו דברינו [האם נשחט יצחק?](#) בפרשה זו.

²² הקב"ה לא נשאר חייב לאברהם ועונה לו בתקיפות: "אתה אמרת את שלך ואומר אני את שלי". אך מתברר שתקיפות זו "שכרה בצידה". הקב"ה מסמן את היום הספציפי. לא באופן כללי "כשיהיו בניו של יצחק חוטאים ונכנסין לצרה", גם לא כללית "בחודש של השבועה", אלא בראשו של חודש השבועה, בראש השנה! אם לא טעינו, מדרש זה הוא בין הראשונים שקושר את העקדה עם 'בתשרי. אנינו מורגלים בעניין והחיבור נשמע לאוזנינו מוכר וידוע, אך זה המקור - מדרש תנחומא שמתוארך לא לפני המאה השביעית. ונראה שאפשר לצרף אליו את פסיקתא רבתי (איש שלום) פסקא מ - בחודש השביעי שקובע שהעקדה עצמה אירעה בראש השנה: " ... ויקרא אברהם את שם המקום ההוא ה' יראה אשר יאמר היום וגו' - מהו היום? כהיום, מפני שראש השנה היה".

²³ הקרבת האיל היא בפשטות "תחת בנך" והיא יוזמה של אברהם, ככתוב: "וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל אחר נאחז בסבך בקרניו וילך אברהם ויקח את האיל ויעלהו לעלה תחת בנך" (בראשית כב יג). ראו גם פסיקתא רבתי (איש שלום) פסקא מ - בחודש השביעי: "אמר לו אברהם: ומה אני הולך בלא קרבן? אמר לו הקב"ה: שא עיניך וראה את הקרבן שאחרריך". ומכאן יסוד מוסד לרעיון של הקרבת קרבנות בתחליף למה שמתועד לבני האדם. אבל מדרש תנחומא שמקשר את העקדה לדיון ראש השנה, שם את השופר בתווך, והקב"ה הוא שמעלה את הרעיון: אם בניך אברהם יבקשו זכות ביום הדין ושזכור להם את מעשה העקדה, אמור להם שיתקעו לפני בשופר. (ראש השנה כיום תרועה, כבר בספר בראשית). ואם אתה שואל אברהם: "מהו השופר הזה"? ומאפה ילקח? חזור לאחורריך ותראה את האיל ליד המזבח "נאחז בסבך בקרניו". תפקיד האיל הוא לא קרבן גרידא, אלא השופר שבא ממנו. ושופר שכולו וקולו מסתלסלים כלפי מעלה הוא "מגיני וקרן ישעי, משגבי ומנוס" ובו יאחזו בני ישראל בעת שיסתבכו. כך התגלגל ובה "בי נשבעתי" לקול השופר של ראש השנה. ועל [זכות אבות](#), ראו דברינו בפרשת בחוקות.

אגדה אחרת. "בי נשבעתי" - אמר אברהם: גם אני נשבעתי, שלא ארד מן המזבח עד שאומר כל שאני צריך. אמר לו הקב"ה: אמור. אמר לו: אתמול אמרת לי "כי ביצחק יקרא לך זרע" והיום אמרת "והעלהו לי לעולה"?²⁴ כשם שכבשתי יצרי מלהשיבך, כן תכבוש כעסך כשיחטאו בניו של יצחק ותזכור עקדתו. אמר לו הקב"ה: אתה אמרת שלך - אני אומר שלי. עתיד אני לדונם בראש השנה. יתקעו בשופר ואזכור העקידה. אמר לו אברהם: ומה הוא השופר? אמר לו הקב"ה: חזור אחריך. מיד "וישא אברהם את עינו וירא והנה איל אחר וכו'". וכן סדר המקרא זה אחר זה:²⁵

בראשית רבה פרשה לד סימן ו – השבועה לנח

"צא מן התיבה" - ... משל לפרנס שיצא מן המקום והושיב אחר תחתיו. כיון שבא, אמר לו: צא ממקומך. משל לסופר שיצא למקום אחר והושיב אחר תחתיו. כיון שבא, א"ל: צא ממקומך. כך נח צא מן התיבה ולא קיבל עליו לצאת. אמר: אצא ואהיה פרה ורבה למאירה? עד שנשבע לו המקום שאינו מביא מבול לעולם, שנאמר: "כי מי נח זאת לי, אשר נשבעתי מעבור מי נח עוד על הארץ" (ישעיה נד ט).²⁶

תוספתא מעשר שני (ליברמן) פרק ה – ביעור מעשרות

ואומר: "השקיפה ממעון קדשך וגו' " ... "וברך את עמך" - הכל בכלל הברכה²⁷ ... "את ישראל" - הכל בזכות ישראל ... "ואת האדמה" - הכל בזכות המזבח, שנאמר: "מזבח אדמה תעשה לי וגו' ". "אשר נתת לנו" - הכל לפי מתנות, שנאמר: "ובתים מלאים כל טוב". "כאשר נשבעת לאבותינו" - זו שבועתו של אברהם אבינו, שנאמר: "ויאמר בי נשבעתי נאם ה' כי יען אשר עשית את הדבר הזה" וכו'.²⁸

שבת שלום מחלקי המים

²⁴ בפסוק שבנוסח התורה שבידינו, אין "לי". רק: "והעלהו שם לעולה".

²⁵ מקור זה נראה ציטוט די מדויק של מדרש תנחומא לעיל, ולפיכך נניח לקוראים ליהנות מיפי לשונו וסגנונו ולא נרבה בהערות עליו. רק שימו לב לביטוי "בניו של יצחק" כאן וגם בתנחומא. לא "בניך", אלא "בניו של יצחק". הסמך הוא כמובן הפסוק שמובא במדרשים "כי ביצחק יקרא לך זרע", אך דא עקא שפסוק זה מצוי בפרשת גירוש ישמעאל – בפרק שאנו קוראים ביום הראשון של ראש השנה.

²⁶ מי שקדם לאברהם בהשבעת הקב"ה הוא נח וכבר הרחבנו לדון בדרשה זו בדברינו [השבועה לנח – קץ העונש הטוטלי](#). ואברהם, כך עפ"י המדרש, בבואו להתפלל על סדום ולנסות למנוע את הפיכתה, נעזר בתקדים של נח, כמובא בבראשית רבה לט ו: "בשעה שעמד אברהם אבינו לבקש רחמים על הסדומים, מה כתוב שם? חלילה לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע וכו' (בראשית יח כה). אמר ר' אחא: נשבעת ואמרת שאין אתה מביא מבול לעולם, מה אתה מערים על השבועה? אתמהא! מבול של מים אין אתה מביא, מבול אש אתה מביא? אם כן לא יצאת ידי השבועה!". אפשר כמובן לטעון שאינו דומה צרת העולם כולו והשבעת הקב"ה שלא יביא עוד מבול והרס טוטלי, להשבעת היחיד (השבט, העם) של אברהם, ועובדה היא כפי שראינו שהשבעה זו לא עמדה במבחן התנהגות בני האדם והוצרכה להיעתק לראש השנה ולסליחה מתמדת. אבל עדיין יש זיקה, עפ"י המדרש, בין "בי נשבעתי" ובין שבועת נח, והיה לאברהם ממי ללמוד.

²⁷ מי שיש לו שדות ומקיים מצוות מעשות וגם מי שאין לו קרקע.

²⁸ כבר הרחבנו לדון בדרשה זו בדברינו [השקיפה ממעון קדשך](#) בפרשת כי תבא וכן [מזבח אדמה תעשה לי](#) בפרשת יתרו. במצוות ביעור מעשרות, נכון יותר בתפילה / ברכה / משאלה המלווה מצווה נדירה זו (פעם בשלוש שנים, דברים פרשת כי תבא), בולט הקשר בין השמים והאדמה – בין השגחת הקב"ה מלמעלה ומעשה ידי האדם מלמטה ששניהם זקוקים זה לזה. וכך גם במשנה (מעשר שני פרק ה משנה יג): "השקיפה ממעון קדשך מן השמים - עשינו מה שגזרת עלינו אף אתה עשה מה שהבטחתנו ... ואת האדמה אשר נתת לנו - בטל ובמטר ובולדות בהמה ... כדי שתתן טעם בפירות". באה התוספתא ומשלבת כאן גם את שבועת "בי נשבעתי" לאברהם. מה יכול להיות הקשר מלבד אזכור כללי של האבות שתמיד "נותן טעם במצוות"? בפשטות, דרשה זו של התוספתא קודמת לכל הדרשות הנ"ל (בראשית רבה, ויקרא רבה, תנחומא) ומתחברת ישירות לפסוקי המקרא: "ויאמר בי נשבעתי נאם ה' כי יען אשר עשית את הדבר הזה ... כי בך אברך ויהרבה ארצה את זרעך ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת הים ... והתברכו בזרעך כל גוים הארץ עקב אשר שמעת בקלי". בעמידת האדם מישראל לפני המזבח במצוות ביעור מעשרות, מתקיימת ההבטחה הכפולה לאבות: ברכת הארץ וברכת הזרע – ברכה שמקבלת חיזוק ניכר אחרי העקידה בשבועת "בי נשבעתי". אבל בדרשה משלנו, נחבר כן את הדיאלוג והשיח של אברהם עם הקב"ה שבמדרשים בראשית רבה, ויקרא רבה ותנחומא. האדם המשלים את מתן מעשרותיו, עומד בבית המקדש מקום העקדה, מול המזבח, ואומר בראש מורם: "בערתי הקדש מן הבית וגם נתתיו ללוי ולגר ליתום ולאלמנה ככל מצותך אשר צויתני לא עברתי ממצותיך ולא שכחתי: ... שמעתי בקול ה' אלהי עשיתי ככל אשר צויתני". אף אתה הקב"ה תקיים את חלקך בברית הקושרת בינינו: "השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך את ישראל ואת האדמה אשר נתת לנו כאשר נשבעת לאבותינו ארץ זבת חלב ודבש" – עמידה זו מזכירה לנו משום מה את עמידת אברהם לפני הקב"ה אחרי העקדה ואת הדו-שיח ביניהם. ואולי נסחפנו קצת